

Seleucia

Sayı XII - 2022

Olba Kazısı Serisi

Seleucia XII

Olba Kazısı Serisi

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, belirtilen yazım kurallarına uygunsayınlanı, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını Seleucia yayınına devretmiş sayılır. Seleucia kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia Dergisi, Sayı IV - 2014'den itibaren TR Dizin Ulakbim'de ve 2021'den itibaren Erih Plus'ta taranmaktadır.

<http://www.seleuciadergisi.com>

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Fikret Yegül
Murat Özyıldırım (Baş Editör)

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Sedef Çokay Kepçe
Prof. Dr. Gülgün Köroğlu
Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu
Prof. Dr. Harun Taşkiran
Prof. Dr. Mehmet Tekocak
Prof. Dr. Ceren Ünal
Prof. Dr. Fikret K. Yegül
Doç. Dr. Erkan Alkaç
Doç. Dr. Figen Çevirici Coşkun
Doç. Dr. Merih Ereğ
Doç. Dr. Deniz Kaplan
Doç. Dr. Fikret Özbay
Doç. Dr. Sema Sandaleci
Doç. Dr. Muammer Ulutürk
Dr. Öğr. Üyesi Sabri Arıcı
Dr. Öğr. Üyesi Safiye Aydın
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat Özgen
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Yeğin
Dr. Vujadin Ivanisevic
Dr. Murat Özyıldırım

Seleucia
Olba Kazısı Serisi
Sayı: 12

ISSN: 2148-4120
ISBN: 978-625-7799-51-5

Yazışma Adresi

Dr. Murat Özyıldırım
Mersin Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü,
33343 Mersin - Türkiye.
Tel: 00 90 324 361 00 01 - 4735
E-posta: muratozyildirim@mersin.edu.tr

Yayın Adı: Seleucia (Dergi)

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın

Yayın Şekli: Yıllık - Türkçe

Yayın Sahibi: Bilgin Kültür Sanat Org. Yay. Bas.

Dağ. Paz. Gıd. İnş. San ve Tic. Ltd. Şti. adına
Engin Devrez

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Engin Devrez

Yayının İdare Adresi: Bilgin Kültür Sanat Şti. Ltd.

Selânik 2 Cad. 68/4 Kızılay - Ankara.

Tel: 0312 419 85 67

Sertifika no: 20193

www.bilginkultursanat.com

e-mail: bilginkultursanat@gmail.com

Baskı

Parkur Form Ofset Matbaacılık
Merkez San. Sit. 1341. Cad. No: 45
İvedik OSB, Yenimahalle - Ankara.
Sertifika No: 42235

Teknik Düzenleme

Arş. Gör. Burak Erdem

Dağıtım

Bilgin Kültür Sanat Şti. Ltd.
Selânik 2 Cad. 68/4 Kızılay - Ankara.
Tel: 0312 419 85 67

Seleucia | Sayı 12 | Mayıs 2022

Quae visa vera, quae non veriora:
An Essay On The Poetics of Monumentality
Quae visa vera, quae non veriora:
Klasik Mimaride Şiirsel Anıtsallık Üzerine bir
Deneme
Fikret Yegül
9

Holy Water and Healing Practices at the
Pilgrimage Site of Hagia Thekla at
Meryemlik
Meryemlik Azize Thekla Hac Merkezi'nde Kutsal
Su ve Tedavi Uygulamaları
Arabella Cortese
27

Palaiologoslar Dönemine Ait Kadıkalesi/
Anaia Buluntusu “Meryem Hagiosoritissa
ve Daniel Aslanlar İninde” Betimli Bir Grup
Trakhy
A Group of Trachy from Kadıkalesi/Anaia with
Representations of “Virgin Hagiosoritissa” and
“Daniel in The Lion’s Den”
Ceren Ünal
53

Hellenistic and Early Roman Imperial Glass
Finds from the Acropolis of Olba
Olba Akropolisini Hellenistik ve Erken Roma
İmparatorluk Dönemi Cam Buluntuları
Emel Erten – Emine Akkuş Koçak
69

International Relations and Creating Caliphal
Image in the Palace of Medinat’al Zahra in
Andalusia
Endülüs Sarayı Medinetü’z-Zebra’da
Uluslararası İlişkiler ve Halifelik İmajının İnşası
Meltem Özkan Altınöz
95

Sinop Balatlar Kilisesi Kazılarında Ortaya
Çıkartılan Kitap Pimleri
Book Pins Unearthed During The Excavations
of Sinop Balatlar Church
Sanem Soylu Yılmaz
111

Karia Stratonikeias’ndan Bir İyi Çoban
Heykelciği
A Good Shepherd Statuette from Carian
Stratonikeia
Fatma AYTEKİN
123

Yeni Kazılar ve Araştırmalar Işığında
Anemurium’dan Bir Mezar Örneği:
A I 6 Nolu Mezar
A Tomb Example from Anemurium in the Light
of New Excavations and Researches: Tomb A I 6
Mehmet Tekocak – Mevlüt Eliüşük
139

Kilikia’daki Flaviopolis Kentine Ait
Yayımlanmamış Sikkeler
Unpublished Coins of the City of Flaviopolis in
Cilicia
Fatih Erhan
161

Klazomenai FGT Sektöründen Ele Geçen
Plastik Bantlı Amphoralar
Plastic Banded Trade Amphorae Discovered
at Klazomenai FGT Sector
Firker ÖZBAY
179

Eirenopolis (Isauria) Kırsalından Bir Şarap
Atölyesi ve Bir Üzüm Presi
A Wine Workshop and a Rock-Cut Wine Press in
the Rural of Eirenopolis (Isauria)
Ercan AŞKIN
199

Bizans Kilise Müziği Üzerine Bir
Değerlendirme
An Assessment on Byzantine Church Music
Ozan HETTO
215

Le Quien Metninde Anemurium
Piskoposluğu
The Bishopric of Anemurium in Le Quien’s
Account
Murat Özyıldırım
229

PRAEFATIO

Seleucia dergimiz on ikinci sayısında yine değerli yazarların katkılarıyla ve zengin bir içerikle sizlerle buluşuyor. Bu sayımızda, Seleucia ad Calycadnum'daki Azize Thekla kutsal yerinden, Anemurium ve Flaviopolis'e; Olba'ya kadar uzanan bir coğrafyada ulaşılan arkeolojik veriler ışığında yapılan yorum ve yaklaşımların yer aldığı Cilicia çalışmalarını okuma fırsatını bulacaksınız. Hazır Cilicia'dan çok uzaklaşmadan, Isauria'da Eirenopolis kırsalına, oradaki şarap atölyeleri ile ilgili bilgi sahibi olacaksınız. Batı Anadolu'da Kadıkalesi - Anaia sikke buluntularını, Klazomenai kazısı amphora buluntuları içinde özel bir grubu, Stratonikeia'dan iyi çoban heykelciğini tanıyacaksınız. Bu sayımızda farklılık yaratan üç ayrı çalışma da yer almakta. Bunlardan biri, sizleri Endülüs diyarına götürecektir; diğeri Bizans kilise müziği konusunda bir değerlendirme niteliğinde sizlere ulaşacak. Sonuncusu ise 1740 yılında Paris'te basılan Michel Le Quien'in yapıtında Anemurium konusunda verilen bilgileri sunacak. Mimaride "anıtsallık" kavramını çok yönlü olarak incelediği değerli çalışma ise zengin yorumlarıyla mimarlık tarihi çalışmalarında önemli bir başvuru yapıtı olacak. Seleucia'nın editörleri olarak 2011 yılından bu yana her yıl aralıksız olarak yayınlanan dergimizin on ikinci yılında sizlerle buluşmanın mutluluk ve gururunu yaşamakta ve gelecekte de yayın geleneğimizi sürdürmeyi amaçlamaktayız.

Editörler:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret Yegül

Dr. Murat Özyıldırım (Baş Editör)

PREFACE

As the commission of editors of Seleucia we are proud to present the twelfth issue of our journal. This issue is rich in content: Our followers will have the privilege of reading a selection of original works on Cilicia starting from the holy site of Hagia Thecla in Seleucia ad Calycadnum to Anemurium, Flaviopolis and Olba. They will be acquainted with the wine workshops in Isauria in Eirenopolis, not much far from Cilicia. This issue also contains a group of articles on the archaeology of western Anatolia such as coins from Kadıkalesi - Anaia, a specific group of amphorae from Clazomenai, a statuette from Stratonicea. We believe that three articles in this issue will particularly attract the attention of our readers, the one on the caliphal image in Medinat'al Zahra in Andalusia and the other on Byzantine music, and finally the article about the mention of Anemurium in the French scholar's Michel Le Quien's work which was published in 1740 in Paris. The valuable article on monumentality in architecture with its exceptional treatment of the subject will be a reference work of great importance for future studies of architectural history. As the editors of Seleucia, we are glad and proud of being able to publish continuously since 2011 and are hoping to maintain the tradition in the future.

Editors:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret Yegül

Dr. Murat Özyıldırım (editor in chief)

Olba Kazısı Serisi

Seleucia

Makale Başvuru Kuralları

Seleucia, Olba Kazısı yayını olarak yılda bir sayı yayınlanır. Yayınlanması istenen makalelerin en geç Şubat ayında gönderilmiş olması gerekmektedir. Seleucia, arkeoloji, eski çağ dilleri ve kültürleri, eski çağ tarihi, sanat tarihi konularında yazılan, daha önce yayınlanmayan yalnızca Türkçe, İngilizce çalışmaları ve kitap tanıtımlarını yayımlar.

Yazım Kuralları

Makaleler, Times New Roman yazı karakterinde, word dosyasında, başlık 12 punto baş harfleri büyük harf, metin ve kaynakça 10 punto, dipnotlar 9 punto ile yazılmalıdır. Sayfa sayısı, kaynakça dâhil en çok on sayfa olmalıdır. Müze, kazı, yüzey araştırması malzemelerinin yayın izinleri, makale ile birlikte yollanmalıdır. Kitap tanıtımları, üç sayfayı geçmemelidir. Çalışmada ara başlık varsa bold ve küçük harflerle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler, makale adının altında, 9 punto, iki yüz sözcüğü geçmemelidir. Özetlerin altında İngilizce ve Türkçe beşer anahtar sözcük, 9 punto olarak “anahtar sözcükler” ve “keywords” başlığının yanında verilmelidir. Doktora ve yüksek lisans tezlerinden oluşturulan makaleler, yayına kabul edilmemektedir.

- Dipnotlar, her sayfanın altında verilmelidir. Dipnotta yazar soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası sıralaması aşağıdaki gibi olmalıdır. Demiriş 2006, 59.
- Kaynakça, çalışmanın sonunda yer almalı ve dipnottaki kısaltmayı açıklamalıdır.

Kitap için:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Makale için:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Makalede kullanılan fotoğraf, resim, harita, çizim, şekil vs. metin içinde yalnızca (Lev. 1), (Lev. 2) kısaltmaları biçiminde “Levha” olarak yazılmalı, makale sonunda “Levhalar” başlığı altında sıralı olarak yazılmalıdır. Bütün levhalar, jpeg ya da tift formatında 300 dpi olmalıdır. Alıntı yapılan levha varsa sorumluluğu yazara aittir ve mutlaka alıntı yeri belirtilmelidir.
- Levha sayısı her makalede 10 adet ile kısıtlıdır.
- Latince - Yunanca sözcüklerin yazımında özel isimlerde; varsa Türkçe ek virgülle ayrılmalı, örneğin; Augustus’un, cins isimler italik yazılmalı, varsa Türkçe ek, italik yapılmadan sözcüğe bitişik yazılmalıdır, örneğin; *caveanın*.
- Tarih belirtilirken MÖ ve MS nokta kullanılmadan, makale başlıkları ile yazar ad ve soyadlarında sadece baş harfler büyük harf olarak yazılmalıdır.

Olba Excavations Series

Seleucia

Scope

Seleucia is annually published by the Olba Excavations Series. Deadline for sending papers is February of each year. Seleucia features previously unpublished studies and book reviews on archaeology, ancient languages and cultures, ancient history and history of art written only in Turkish or English.

Publishing Principles

Articles should be submitted as word documents, with font type Times New Roman, font sizes 12 points for headings (first letters should be capitalized), 10 points for text, and 9 points for footnotes and references. The number of pages of each article should not be longer than ten pages, including the bibliography. If the study is on some material/materials from a museum or an excavation, the permission for publication should be submitted together with the article. The book reviews should not be longer than three pages. If there are sub-titles, the headings should be written bold with small letters. Abstracts written in both Turkish and English should appear below the heading of the article, should be size of 9 points and minimum count of words should be 200. Below the abstracts, a minimum of 5 keywords for both languages should be included (of size 9 points) below the headings “anahtar sözcükler” and “keywords”. The articles produced out of master’s theses or doctoral dissertations will not be accepted for publication.

- Footnotes should be given under each page. The ordering of author surname, year of publication and page number should be as follows: Demiriş 2006, 59.
- The reference list should appear at the end of the study and should explain the abbreviation given in the footnote.

Book format:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Article format:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Photographs, pictures, maps, drawings, figures etc. used in the article should be referred to in the text as (Fig. 1), (Fig. 2) as abbreviations, and an ordered list of these items should appear at the end of the article under the heading “Figures”. All figures should be in JPEG or TIFF format with 300 dpi. If there are figures cited, the responsibility lies with the author and citation should be explicitly given. The number of figures for each article is limited to 10.

Sinop Balatlar Kilisesi Kazılarında Ortaya Çıkarılan Kitap Pimleri

Sanem Soylu Yılmaz*

Öz

Sinop ili merkezindeki Balatlar Kilisesi'nde Prof. Dr. Gülgün Köroğlu başkanlığındaki kazılar sırasında 2016 yılında 3-4 cm. uzunluğunda çiviye benzer üç bronz obje, taş örgülü bir platform üzerinde ele geçmiştir. Bu platform, Erken Bizans mezarlık alanındaki mozaik panolarla çevrili mezar çukurlarının dışında yer almaktadır. Bu çalışmada farklı kazılardan bulunan benzer örnekler üzerinden yapılan analogik değerlendirmeler ışığında, Balatlar'da ele geçen bu bronz objelerin kitap pimi olarak kullanıldığı ve 10. - 12. yüzyıla tarihlenebilecekleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Balatlar Kilisesi, Kodeks, Kitap pimi.

Book Pins Unearthed During The Excavations of Sinop Balatlar Church

Abstract

During the excavations Balatlar Church in Sinop in 2016 under the direction of Prof. Dr. Gülgün Köroğlu, three bronze objects having a length of 3-4 cm each and resembling pins were discovered on an ashlar platform. The platform was located outside the Early Byzantine cemetery with burial pits surrounded by mosaic panels. The analogy of similar finds from several excavations reveals that the pins from Balatlar were used as book marks (book pins) and can be dated to the 10th - 12th century.

Keywords: Byzantine, Balatlar Church, Codex, Book Pin.

Sinop Balatlar Kilisesi Kazılarında Ortaya Çıkarılan Kitap Pimleri

Sinop il merkezindeki Balatlar Kilisesi'nde 2010 yılından itibaren Prof. Dr. Gülgün Köroğlu¹ başkanlığında devam etmekte olan arkeolojik kazılar, yapı kalıntısının 2.yüzyılda inşa edilmiş Roma imparatorluk dönemi hamamı olarak inşa edildiğini ortaya çıkartmıştır. Yapı 4. yüzyılın sonu 5. yüzyıl başlarında kiliseye çevrilmiştir. Bu tarihten itibaren kilise manastır

* Dr. Öğr. Üyesi Sanem Soylu Yılmaz, Şişli Meslek Yüksekokulu, Mimari Restorasyon Programı, Maslak Atatürk Sanayi Sitesi No: 1, Maslak/İstanbul. E-posta: sanem.soylu@sisli.edu.tr, Orcid no: 0000-0003-1821-4464.

1 Sevgili hocam Prof. Dr. Gülgün Köroğlu'na değerli bilgi ve katkıları için çok teşekkür ederim.

kompleksi içinde yer almış olup kilisenin içinde, avlusunda ve *nekhorion-koimitorion*da sayısız mezara ulaşılmıştır². Yapı, 20.yüzyılın başına dek kilise ve mezarlık alanı olarak kullanılmaya devam etmiştir. Balatlar Kilisesi yapı kompleksi kullanım aşamalarına göre beş evrede incelenebilmektedir. İlk evre Roma hamamı olarak inşa edilen yapı yapıldığı tarih olan 2.yüzyıl Roma İmparatorluk dönemidir. Yapının ikinci kullanım evresi olan Erken Hristiyanlık döneminden günümüze mozaik döşemeler ve mezarlar ulaşılmıştır. Bu dönem mezarlarından buluntu ele geçmemiştir. Üçüncü evresi ise içindeki çok sayıda mezar buluntusu ile 6-7.yüzyıla tarihlenmekte olan tonozlu mezar hücrelerinin bulunduğu evredir. 4. evrede 12-13.yüzyıllara ait az sayıda mezar ve mezar buluntusu ortaya çıkartılmıştır. Son kilise evresi ise yapı tamir kitabesi ile tarihlendirilebilen³ 17.yüzyılın ikinci yarısından 20.yüzyıl ilk çeyreğine kadar geçen süreç olup bu tarihlerde Balatlar'da bir Rum Ortodoks manastır kilisesi ve mezarlığı vardır.⁴ (Lev.1).

Kilise ve etrafında bulunan mezarlardan, kilisenin farklı kullanım evrelerine ait çok sayıda kültürel obje ele geçmiştir. Ortaya çıkartılan buluntulardan yassı biçimde form verilmiş ucu yuvarlak biçimlendirilmiş çivi formlu bronz objeler envatere (En. No: SBK.16.252) kaydedilmiştir. Sözü edilen çiviler IV No.lu mekan, IVi plankaresinde ele geçmiştir. Kitap pimi olarak tanımlanabileceği düşünülen çivilerin bulunduğu kazı kotu Erken Bizans (5-6. yüzyıl) dönemine ait mezarların bulunduğu derinlik olarak kaydedilmiştir. Çivi benzeri bronz objeler mezarların dışında taştan örülmüş bir platformun üzerinde ortaya çıkartılmıştır. Çiviler kazı envanterine bronz obje olarak kaydedilmiş ve ayrıntılı tanımı yapılmamıştır⁵. Bu makalede, sözü edilen çivi formlu bronz objelerin kullanım amacı, bulunduğu mekan ve buluntunun ilişkisi, farklı kazılarda ortaya çıkartılmış benzer örnekler üzerinden sözü edilen bronz objelerin tarihlendirilmesi amaçlanmıştır.

Bizans yazı ve yazı gereçlerinin tasarımı Antik Roma geleneğini takip ederken, zaman içinde kullanım yoğunluğu değişen papirus, parşömen⁶ ve kağıdın yazı yazmak için tercih edildiği ve sayfaların yerel atölyelerde üretiminin yapılmıştır. 13.yüzyıla kadar kullanımının devam ettiği anlaşılan papirusların üretildiği papirus bitkisinin ise yetiştiği Nil kıyılarında

2 Köroğlu 2011, 65-66; Köroğlu 2015, 47-48; Köroğlu 2016, 107-108.

3 Son dönem kilisesi olarak kullanılan I, II ve III No.lu mekanda bulunan kilise kalıntısının giriş kapısında yer alan tamir kitabesinde Osmanlıca ve Rumca olarak 1640-41 yılları arasında, çöken tonozun tamir edildiği bilgisine ulaşılmaktadır. Köroğlu 2011, 69.

4 Köroğlu 2020, 2; Konu ile ilgili geniş okuma için bkz, Sanem Soylu Yılmaz, *Sinop Balatlar Kilise kazısında ortaya çıkartılan 5-20.yüzyıllar arasına tarihlenen hristiyan mezarlarının tipoloji ve buluntu açısından değerlendirilmesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2021.

5 Köroğlu 2016, 2

6 Parşömen: Hayvan derisinin incelti olarak esnek yaz yazmaya uygun bir yüzey elde edilmesidir. 1.yüzyılda ilk üretiminin yapıldığı Pergamon şehrine istinaden 'Pergamini' adıyla tanımlanmaktaydı. Ancak daha sonra yapılan araştırmalar parşömen yapımının ve yazım aracı olarak kullanımının çok daha erken dönemlere dayandığı anlaşılmıştır. Bilici 2018, 243.

ithal edildiği bilinmektedir.⁷ Papirus, deri ve parşömen gibi malzemelerden üretilen sayfaların bir arada tutularak dağılmalarını engellemek için geliştirilen biçimi anlamak için Kopt kodeksleri⁸ bilgi vermektedir. Farklı formlar kullanılmakla birlikte narin sayfaların dağılmasını engellemek için iki kalın kitap kapağının arasına özenle yerleştirilmiş sayfaların deri şeritler ile bağlandığını günümüze ulaşan nadir örneklerden görmek mümkündür⁹.

Zaman içerisinde kitaplara evrimleşecek olan kodeks sayfalarının, kitapların yazıldığı *Scriptorium*ların¹⁰ manastır komplekslerinin içinde yer almışlardır. Buralarda din görevlileri tarafından parşömen ve kağıt üretimi yapılmıştır. Örneğin Başkent Konstanopolis'te bulunan Studios Manastırı'nda önemli bir *scriptorium* vardı. Burada parşömen üretiminin yapıldığı *membranarion*ların olduğu bilinmektedir¹¹. Çin'de üretimine başlanan kağıt yapımının en erken 9.yüzyıl ya da 10.yüzyılda Bizans'a ulaşmış olduğu vergi kayıtlarında *chartaika* (kağıt ile ilgili) kaydının görülmesi, Studios Manastırında bulunan *scriptorium*da kağıt üretimi yapıldığı ise 9.yüzyılın ilk çeyreğine ait manastır belgelerinde görülen kişilere ait ünvanlardan anlaşılmaktadır. 10.yüzyılda ise Pelopennessos'da ele geçen belgelerde bir ünvan olarak *khartopoioi* (χαρτοποιοι) kağıt üreticisini anlatan ifadeler rastlanmıştır. 11.yüzyılda kağıdın yapımı ve kullanımı yaygınlaşmıştır¹².

Latince 'codex' kelimesi ile tanımlanan el yazması sayfalarının¹³ bir araya getirilmesi ile oluşturulan zaman içerisinde modern kitaplara dönüşen ilksel yazılı metin formlarıdır. Bunların oluşturulmasında kullanılacak sayfanın üretimi (deri, parşömen, kağıt) yazılması resimlenmesinin ardından sayfaların bir araya getirilerek bağlanması, kapaklarının yapılması ve ciltlenmesi ile kodekslerin - kitapların yapımı tamamlanırdı. Oldukça zahmetli ve pahalı bir işlem olduğu anlaşılan kitap yapımı çoğunlukla manastırlarda her bir aşamasından sorumlu din görevlileri tarafından dini bir pratik olarak algılanarak saygıyla yapılmaktaydı¹⁴. Sayfaların korunması ve rahat taşınabilmesi için yapılan kitap kapakları, içinde bulunan yazıların değerini de göstermesi açısından son derece önem atfedilerek ince ve yassı ahşap plakalarla oluşturulmaktaydı. Bizans döneminin en önemli kitap üretim merkezlerinden birisi olan Studios Manastırı scriptoriumuna ait günümüze ulaşan belgelerden burada üretilen el yazmalarının üretiminin katı bir kural-ceza yöntemiyle denetlendiği, yazıların kopyalanması

7 Oikonomides 2002., 589.

8 Kodeks: Üzerine yazı yazılmış olan parşömen, kağıt gibi nesnelere üst üste konması ve kenarlarından tutturulmasıyla oluşmuş eski bir kitap türü. *Kitaplıkbilimleri Terimleri Sözlüğü*, 1974. <https://sozluk.gov.tr/son-erişim:18.01.2022>.

9 Szirmai 1999, 15.

10 Scriptorium (Latince): Yazı odası, Manastır bünyesinde yer alan din görevlilerinin yazı yazdığı, yazı gereçlerinin üretildiği mekanlara verilen isim. Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2020, May 13). scriptorium. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/art/scriptorium>.

11 Oikonomides 2002, 588.

12 Oikonomides 2002, 588-590.

13 Günümüze ulaşan bazı örneklerde parşömen ve kağıt sayfalar ile birlikte parşömenin kullanıldığı görülmektedir. Oikonomides 2002, 589-590.

14 Zenbilci 2018, 264.

ve cildinin yapılmasının kutsal kabul ederek özenle gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır¹⁵. Kutsal metinlerin ve kitapların yazımı, kopyalanması ve tasarımına ‘Kutsal kitapların doğumu’¹⁶ gibi anlaşılabilir bir öneme atfedilmiştir.

El yazması kitapların iç sayfalarındaki yazılar, resimler kadar kitapların kapağı, üstünde bulunan bezeme ayrıntıları gibi metal-deri kitap bağlayıcıları da özenle üretilmiştir. Kitap dekorasyonunun bir parçası olarak kitap kapağının köşelerine yerleştirilen madeni ayrıntılar ve kitabın sayfalarının dağılmasını engellemek için kullanılan kitap bağlayıcıları kimi zaman küçük plakalar gibi kapağa bağlı olarak üretilmiş kimi zaman da kapağa çakılan metal pimler şeklinde el yazma kitaplarda kullanılmışlardır. Bronz objelerin yapım yöntemleri, kullanılan materyal ve biçimsel özellikleri, kimi zaman birden fazla kitap için kullanılmış olsalar dahi el yazması kitapların tarihlendirilmesinde yardımcı olmaktadır¹⁷. El yazma kitapların yapılışında dönemsel değişimlerle birlikte, sayfalarında dikilerek biraraya getirilmesi, kitap kapaklarının yapımı ve dekorasyonunda da kültürel ve bölgesel farklılıklarda görülmektedir¹⁸.

Bizans imparatorluğunun yüzyıllara yayılan ve birbirinden çok farklı kültürlerle olan ilişkisi nedeniyle kitap üretiminde de tek bir biçimden söz edilemeyeceği açıktır. Ancak genel olarak üretilen kitapların karakteristik özelliklerine bakılarak, kullanılan dikiş ve ilmeklerin biçimi, kitap sırtının pürüzsüz oluşu, oluklu kitap kapakları, kitap kapağında bulunan deri iplerin örgüsü, bağlandığı kitap pimlerinin biçimleriyle değerlendirme yapılabilmektedir.¹⁹ Kapaklarda kullanılan pimler, geç dönem Kopt kodekslerine benzer biçimde (**Lev. 3**) bronz ya da demir (nadiren kemik ve ahşap) malzeme kullanılarak yapılmışlardır. Örneklerden anlaşıldığı üzere, üst kapağa çakılan kitap pimi yassılaştırılmış ve kapakta sabitlenmesi için ana bedende küçük bir delik açılarak kitap kapağına çakılmıştır. Ön kapakta bulunan kapak pimine arka kapakta sabitlenmiş, genellikle örülmüş deri ipler bağlanmaktaydı²⁰. Kitap kapağının yan yüzüne çakılan pimlerin kullanım amacı kitabın açılarak dağılmasını engellemesini sağlamak için arka kitap kapağından gelen deri iplerin bağlanması ya da bazı örneklerde madeni halkaya (kayış tokası²¹) iliklenmesi sağlamaktır.

15.yüzyıldan sonrasına tarihlenen Batıda üretilmiş olan el yazması kitaplarda kapak ve dekorasyon biçimleri el yazmasının yapıldığı yere ve döneme göre değişmekle birlikte özellikle

15 Zenbilci 2018, 264.

16 Geniş okuma için bkz. Colin H. Roberts, T.C. Skeat, *The Birth of the Codex* (London: British Academy, Oxford University Press, 1983).

17 Wijk 2019, 15.

18 Wijk 2019, 25.

19 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Szirmai 1999, 62; Zenbilci 2018, 264.

20 Szirmai 1999, 81.

21 Gökalp 2021, 104-105'te ‘*Kitap kapaklarının kayışlarını* (deri iplerini) *bağlamak için kullanılan kilit aksamı ile ilgili objeyi kayış tokası*’ olarak adlandırmıştır. Benzer şekilde kitap tokası (kayış tokası) olduğu düşünülen bronz obje Mersin Yumuktepe Höğüyü kazılarında da gün ışığına çıkarılmıştır. Konu ile ilgili makale yayımlanmak üzere hazırlanmaktadır.

bir grubuna Bizans kitap yapım tekniğine benzediği için *Alla Greca*²² adı verilmekteydi (**Lev. 4**). Bu tip el yazması cilt uygulamasında arka kapak içine yerleştirilmiş ve içiçe geçen deri iplerle örülmüş (yarık örgü) iki- üç parça deri ipin kitabın ön kapağının yanına çakılan bronz pime bağlanması ya da kitap tokasıyla iliklenmesi biçimde yapılmaktaydı²³.

Kutsal kitapların yazımının 'doğum' olarak ifade edilmesi gibi Luijendijk'in 2010 yılında yazmış olduğu makalesinde kullanılamayacak hale gelen kutsal yazı ve metinlerin ortadan kaldırılması 'Kodekslerin ölümü' olarak tanımlanmıştır. Kutsal kitaplar ve yazılı metinler içerisinde bulunan Tanrı sözleri ve Kutsal Kişilere ait resimlere atfedilen saygı nedeniyle çöpe atılmazlardı²⁴. Kullanılamayacak durumda olan kutsal yazıların bulunduğu kitap ve/veya yazmaların gömüldüğü ya da yakıldığı anlaşılmaktadır²⁵. Sinop Balatlar Kilisesi'nde (**Lev.7**)'de görülmekte olan bronz pimler ele geçtiği kotta bulunan Erken Dönem Bizans mezarlarının dışında niş biçimi verilmiş taşlardan örülmüş bir platform üzerinde ortaya çıkartılmıştır. Etrafında başka buluntuya rastlanılmamıştır. Buldukları taş blokun niş şeklinde biçimlendirilmiş olması kitap pimi olarak tanımlanan bronz çivilerin, Balatlar Kilisesi'nin devam eden kullanımını sırasında geç bir dönemde bu alana gömüldüğü düşündürmektedir. Kutsal kitap ve yazıtların törenlerle gömülmesi geleneği günümüzde de devam eden bir uygulamadır²⁶.

Balatlar Kilisesi kazılarında elde edilen 3-4 cm. boyunda bronz pimlerin, ana bedeni yassı formda olup üzerinde kapak içine sabitlenmesini sağlayan küçük birer delik bulunmakta olup baş kısmı küçük yuvarlak düğme biçimindedir (**Lev. 7**). Amorium kazılarında ele geçen kitap pimlerinin benzerlerinden Lightfoot makalesinde bahsetmektedir²⁷. 11-12. yüzyıla tarihlenmekte olan İstanbul'da bulunduğu belirtilen günümüzde Dumbarton Oaks Koleksiyonunda bulunan gümüş kitap pimlerinin yanı sıra Amorium örneklerinde benzer şekilde bronz örnekleri de mevcuttur²⁸. Kazılarda bulunan madeni pimler çoğu zaman mobilya parçası, işlevi belirsiz çiviler olarak kayıtlara geçmiştir²⁹. Isparta Müzesi'nden bronz eserlerin ele alındığı makalede 10-12. yüzyıla tarihlendirilen bronz çiviler mobilya parçalarını birleştiren madeni obje olarak tanımlanmıştır³⁰. Madeni pimlerin doğru olarak tanımlandığı bir örnek ise Tokat Müzesi'nde bulunan bronz eserlerin tanıtıldığı Çelikbaş'ın kitabıdır. Bu çalışmada Balatlar örneğine benzer madeni objeler kitap pimi olarak tanımlanıp, 10-12.

22 Szirmai 1999, 84.

23 Szirmai 1999, 84; Zenbilci, 2018, 264.

24 Luijendijk 2010, 241.

25 Luijendijk 2010, 237. Zarar gören, kullanılmayan kodekslerin ve kutsal kitap yazılarının seramik kaplar içerisine konarak korunmasını, daha fazla zarar görmesini engellemesinin amaçlandığı örnekler de bulunmaktadır. Luijendijk 2010, 237.

26 "Bibles buried in sacred ceremony" 2006,03.07. http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/scotland/highlands_and_islands/5140646.stm/ 12.01.2021 son erişim.

27 Lightfoot 2014, 382.

28 Lightfoot 2014, 382.

29 Lightfoot 2014, 382; Gökalkp 2021, 110.

30 Çetin 2015, 20.

yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir³¹. Balatlar Kilisesi ve Amorium örneklerinde olduğu gibi baş kısımları yuvarlak olanların yanısıra baş kısmı kare biçimli olanlar da bulunmaktadır³². Kırım, Ukrayna ve Bulgaristan'dan elden edilen ve kitap pimi olarak doğru tanımlanmış örnekler de vardır. Bazı örneklerde ise kitap piminin yassı beden bölümünde bir yerine iki adet delik bulunmaktadır³³. Otranto, Apulia'da yapılan kazılarda ise bir başka örnek 11-12. yüzyıla tarihlenen seviyede ele geçmiştir³⁴. Amorium Aşağı Şehir Kilisesi'nde ortaya çıkartılan üç adet madeni pimden, bir kitap pimi 9. yüzyıl kilise yıkıntı kazı kotunda bulunmuş, kalan iki pim ise kesin olmamakla birlikte 10-11.yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir³⁵.

Balatlar Kilisesi kazılarında ortaya çıkartılan ana bedeni yassı tek delikli, baş kısmı yuvarlatılarak biçimlendirilmiş madeni pimlerin ortaya çıkartıldığı kazı kotunun sözü edilen derinlikte bulunan mezarlar nedeniyle 5-7. yüzyıl olarak tarihlendirilmiştir. Ancak Amorium, Otranto, Boğazköy kazılarında ele geçen, Tokat ve Sofya müzelerinde sergilenen kitap pimleri ile yapılan analogik değerlendirmeler göz önüne alınarak 2016 yılı Balatlar Kilisesi kazılarından edilen çivi benzeri madeni objelerin 10-13. yüzyıllara ait kitap kapak pimleri olarak tanımlanması mümkündür. Kitap pimlerinin mezar dışından ele geçmesi ve diğer örneklerin mezarların bulunduğu kotun tarihlendirilmesinden farklı bir tarihi vermesi nedeniyle pimlerin daha daha geç bir tarihte bulunduğu yere daha yukarıdan açılan çukur içinde gömülmüş olduğu düşünülmektedir. Kutsal Kitap yazmalarının kullanılmayacak duruma geldiklerinde kilise çevresinde veya mezarlıklarda üzerine basılmayacak alanlara gömüldüğüne ilişkin geleneksel bir uygulamanın olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgi dahilinde sözü edilen kitap pimlerine ait kitapların 10-12. yüzyıllar arasına tarihlendirilmekle beraber daha geç bir dönemde bulunmuş olduğu taş örgü sandık ya da niş biçimindeki platform üzerine gömülmüş olabileceği akla gelmektedir.

31 Çelikbaş 2020, 142.

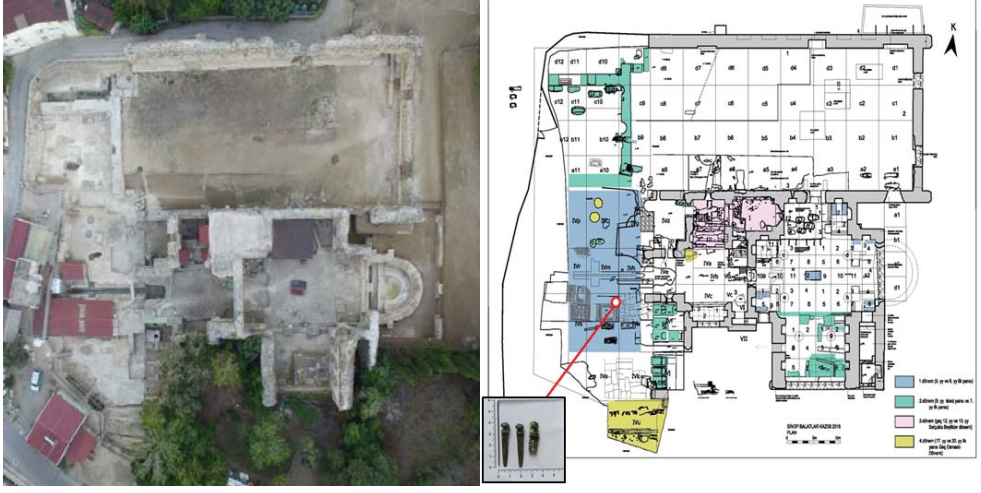
32 Lightfoot 2014, 383.

33 Lightfoot 2014, 383.

34 Hicks&Hicks 1992, 291; Lightfoot 2014, 382.

35 Lightfoot 2014, 383.

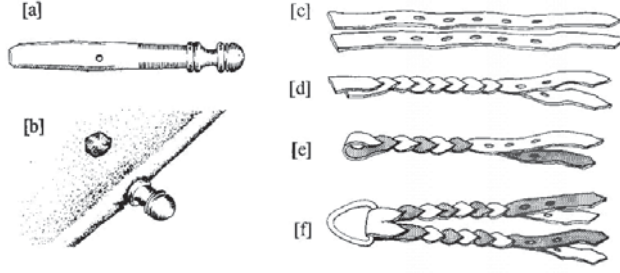
Levhalar

Levha 1. (Solda) Balatlar Kilisesi Kuşbakışı Görünümü, SBK Kazı Arşivi 2020; (sağda) Kazı Planında çivi formulu bronz buluntuların ele geçtiği alan kırmızı ile işaretlenmiştir. SBK Kazı Arşivi, 2019.

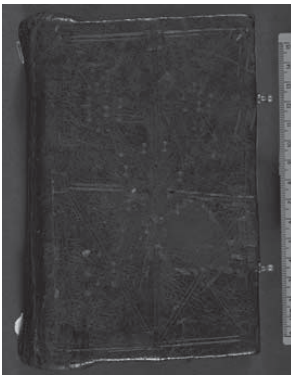
Levha 2. (solda- a) 4.yüzyılda yaşamış Suriyeli Aziz Efraim (Efram)'in Uykusu/ölümü, 15.yüzyıl, Byzantine and Christian Virtual Museum.Erişim Tarihi: 23.06.2021 (sağda-b detay) Kayalık mağara hücrelerinde yazı yazan keşiş ve din görevlileri.

Levha 3. Fayum bölgesi Hamuli yakınlarındaki manastırlarda çöl kumlarına saklanmış olarak bulunan 7-10. yüzyıllara ait kitaplardan birisine ait çizim (Szirmai, 1999, 34). (a) Kitap Pimi 9.yüzyıl sonu (b) Üst kapak içine kitap piminin monte edilmesini gösteren çizim (c-d-e-f) Deri kitap bağlayıcılarının örgü tekniği. Çizim: (Szirmai 1999, 42).

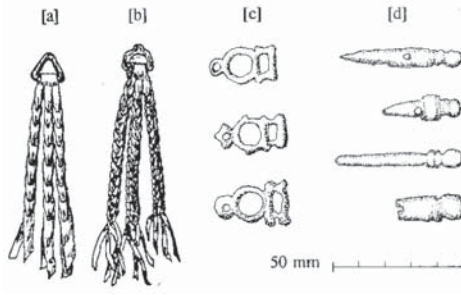

Levha 4. *Alla Greca* adı tarzda yapılmış kitap bağlamak için kullanılan deri ipler. (Wijk 2019, 75).

Levha 5. (solda) El yazması Kutsal Kitap örneği, Lübnan, 10.yüzyıl, British Library, MS11300 (Tomalak 2021). (Sağda) Arka kapağa bağlı olan deri iplerin bağlanabilmesi için ön kapağın içine çakılan kitap pimini gösteren çizim³⁷

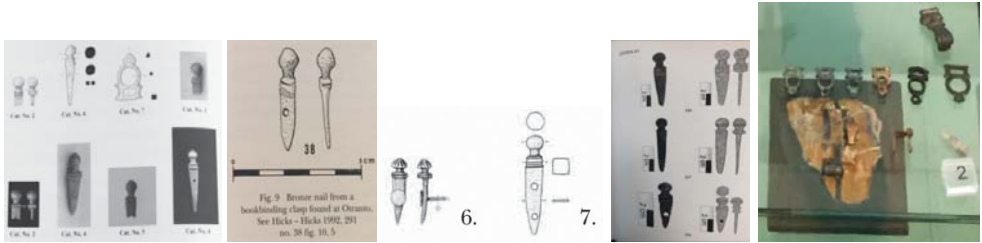
³⁷ Çizim için Restoratör ve Sanat Tarihçisi (MD) Sedef Öztürk te teşekkür ederim.

Levha 6. (a) Üçlü yarık- örgü tekniği ile yapılmış deri ipler. Vatopidou Manastırı, Athos (b) Dört ip ile örülen üçlü örgü deri ipler 15.yüzyıl (Alla Greca tipi) (c) Kitap Halkaları (d) Kitap pimleri, Khersones (Szirmai 1999, 82).

Levha 7. Balatlar Kilisesi IV No.lu mekanda, IV i plankaresinden elde edilmiş çivi formunda bronz objeler ve ele geçirildiği taş örgü platform daire içine alınmıştır (SBK 2016 Kazı Arşivi).

Levha 8. (soldan sağa- a) Amorium kazılarında elde edilen kitap pimleri ve kitap pim halkası (Cat. No. 7) örnekleri ve çizimleri (Lightfoot 2014, 384). (b) Otranto Kazılarında ortaya çıkartılmış bronz pim, 11-12.yüzyıl, (Hicks&Hicks 1992, 291). (c) Boğazköy Kazısı bronz kitap pimleri, Orta Bizans Dönemi (Böhlendorf-Arslan 2012) (Böhlendorf-Arslan 2012, 359). (d) Tokat Müzesi'nde bulunan kitap pimleri (Çelikbaş 2020, Lev.61) (e) 10. yüzyıla tarihlenen kitap halkaları ve kitap pimleri, Sofya Arkeoloji Müzesi. Foto: S. Soylu Yılmaz.

Kaynakça

Böhlendorf-Arslan 2012

Böhlendorf-Arslan, Beate, "Kleinfunde Bogazköy, Byzantine Small Finds in archaeological contexts" Byzantine small finds in archaeological contexts BYZAS 15, ed: Beate Bohlendorf-Arslan ve Alessandra Ricci, S. 351-368. İstanbul: Ege Yayınları, 2012.

Çelikbaş 2020

Çelikbaş, Ersin, Tokat Müzesi Bronz Eserleri, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2020.

Çetin 2015

Çetin, Cengiz, "Isparta Müzesi'nden Bir Grup Eser" Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.11-31, 2015.

Gökalp 2021

Gökalp, Zeliha Demirel, "Amorium Kazılarında Bulunan Styluslar", Tüba-Ked 23, 3, S.99-115, Ağustos 2021.

Kaya 2021

Kaya, İlgül, "Bizans El Yazmaları ile İlişkili Terimler ve Terminoloji Sorunu" Avrasya Terim Dergisi, C. 9, S.33-57, 2021.

Köroğlu 2014

Köroğlu, Gülgün, Filiz İnanan, ve Eda Güngör Alper, "Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı Çalışmaları 2012-2013" 36.Kazı Sonuçları Toplantısı. TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, S. 511-534, Gaziantep 2014.

Köroğlu 2015

Köroğlu, Gülgün, "Sinop Balatlar Kilisesi Kazıları", *Sinop İli Değerleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, S. 47-5, Sinop , 2015.

Köroğlu 2016

Köroğlu, Gülgün, "Sinop Balatlar Kilisesi Kazı Raporu ", 2016.

Köroğlu 2016

Köroğlu, Gülgün, "Sinop'taki Bizans Dönemi Kilise ve Mezarları", Türkiye'de Bizans Çalışmaları: Yeni Araştırmalar, Farklı Eğilimler. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Bizans Çalışmaları Araştırma Merkezi, 2016.

Köroğlu 2016

Köroğlu, Gülgün, ve Ceyhun Berkol, "Sinop Balatlar Kazısında Ortaya Çıkarılan Mezar Odasında Ele Geçen Bronz Takılar ve Altın Dokuma Parçaları", Lidya 'Altın Ülke' Uluslar Arası Katılımlı Altın, Gemoloji ve Kuyumculuk Sempozyumu. S.107-115, İstanbul 2016.

Köroğlu 2020

Köroğlu, Gülgün, "TTK Sinop Balatlar 2020 Yılı Kazı Sonuç Raporu", 2020.

Lightfoot 2014

Lightfoot, C.S., "Learning and Literacy at Byzantine Amorium", Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar Veli Sevin'e Armağan içinde, Ed. Aynur Özfirat, S. 381-385, Ege Yayınları, İstanbul, 2014.

Luijendijk 2010

Luijendijk, AnneMarie, "Sacred Scriptures as Trash: Biblical Papyri from Oxyrhynchus", *Vigiliae Christianae* 64 (brill.nl/vc), S.217-254, 2010.

Navarro 2017

Navarro, Antonio, “The Art of Bookbinding: An overview of the Evolution of pre-1600 Bindings”, Known World Heraldic and Scribal Symposium, 2017, Knoxville, Tennessee. <https://heraldry.sca.org/kwhss/2017/#Bookbinding/04.05.2021>.

Oikonomides 2002

Oikonomides, Nicolas, Writing Materials, Documents, and Books. Cilt 1, “The Economic History of Byzantium: From The Seventh Through The Fifteenth Century, Ed: Angeliki E.Laiou, S. 589-592. Dumbarton Oaks, 2002.

Pugliese 2008

Pugliese, Silvia, “Byzantine Bindings in the Marciana National Library”, Byzantine and Post-Byzantine Bookbinding (Proceedings of an International Symposium, Athens, 13-16 October 2005) , Ed: Niki Tsironis, S. 219-252. Atina, 2008.

Szirmai 1999

Szirmai, J. Alexander, The archaeology of Medieval Bookbinding, Ashgate, 1999.

Tomalak 2021

Tomalak, Ann, British Library; <https://www.bl.uk>. <https://www.bl.uk/greek-manuscripts/articles/byzantine-bookbindings>. 26 05 2021.

Wijk, 2019

Wijk, Berna van, Book fittings, The archaeological reconstruction of (post-)medieval books, The Netherlands: Groningen Institute of Archaeology University of Groningen, 2019.

Zenbilci 2018

Zenbilci, İlkgül Kaya, “Bizans Manastır Atölyelerinde Minyatürlü El Yazmalarının Üretim Teknikleri”, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 30, S. 238-27, Kasım 2018.

Seleucia | Sayı XII | Mayıs 2022

Quae visa vera, quae non veriora:

An Essay On The Poetics of Monumentality

Quae visa vera, quae non veriora:

Klasik Mimaride Şiirsel Anıtsallık Üzerine bir Deneme

Fikret Yegül

9

Holy Water and Healing Practices at the Pilgrimage

Site of Hagia Thekla at Meryemlik

Meryemlik Azizce Thekla Hac Merkezi'nde Kutsal Su ve Tedavi Uygulamaları

Arabella Cortese

27

Palaiologoslar Dönemine Ait Kadıkalesi/Anaia

Buluntusu "Meryem Hagiosoritissa ve Daniel

Aslanlar İninde" Betimli Bir Grup Trakhy

A Group of Trakhy from Kadıkalesi/Anaia with Representations of "Virgin Hagiosoritissa" and "Daniel in The Lion's Den"

Ceren Ünal

53

Hellenistic and Early Roman Imperial Glass Finds from the Acropolis of Olba

Olba Akropolisi Hellenistik ve Erken Roma

İmparatorluk Dönemi Cam Buluntuları

Emel Erten – Emine Akkuş Koçak

69

International Relations and Creating Caliphal

Image in the Palace of Medinat'al Zahra in

Andalusia

Endülüs Sarayı Medinetü'z-Zebra'da Uluslararası

İlişkiler ve Halifelik İmajının İnşası

Meltem Özkan Altunöz

95

Sinop Balatlar Kilisesi Kazılarında Ortaya Çıkartılan

Kitap Pimleri

Book Pins Unearthed During The Excavations

of Sinop Balatlar Church

Sanem Soylu Yılmaz

111

Karia Stratonikeias'ndan Bir İyi Çoban Heykelciği

A Good Shepherd Statuette from Carian Stratonikeia

Fatma Aytekin

123

Yeni Kazılar ve Araştırmalar Işığında

Anemurium'dan Bir Mezar Örneği: A I 6 Nolu

Mezar

A Tomb Example from Anemurium in the Light

of New Excavations and Researches: Tomb A I 6

Mehmet Tekocak – Mevlüt Eliüşük

139

Kilikia'daki Flaviopolis Kentine Ait Yayınlanmamış

Sikkeler

Unpublished Coins of the City of Flaviopolis in Cilicia

Fatih Erhan

161

Klazomenai FGT Sektöründen Ele Geçen

Plastik Bantlı Amphoralar

Plastic Banded Trade Amphorae Discovered

at Klazomenai FGT Sector

Firket Özbay

179

Eirenopolis (Isauria) Kırsalından Bir Şarap Atölyesi

ve Bir Üzüm Presi

A Wine Workshop and a Rock-Cut Wine Press in the

Rural of Eirenopolis (Isauria)

Ercan Aşkın

199

Bizans Kilise Müziği Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment on Byzantine Church Music

Ozan Hetto

215

Le Quien Metninde Anemurium Piskoposluğu

The Bishopric of Anemurium in Le Quien's Account

Murat Özyıldırım

229

ISSN 2148-4124

ISBN 978-625-7799-51-5

9 786257 799515

